

ПРЕВОДИТЕ НА Д-Р ЛОНГ НА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА

Мария Пилева

Българска академия на науките

Елена Крейчова

Масариков университет

Надежда Сталянова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Текстът обръща внимание върху малко познатата и почти неизследвана част от дейността на американския мисионер, просветител и общественик Албърт Лонг, а именно неговите преводи на художествена литература. Д-р Лонг превежда на български език две повести – „Колибарската дъщеря“ (1864) и „Малечкият Хенрих и неговия бава“ (1864), както и романа „Пътешественикът“ (1866) на Джон Бъниан, редица стихове и химни. Статията се съсредоточава върху преводаческите му стратегии и работата с текстовете. Изследвана е стилизацията чрез употребата на разговорни изрази и лексика от българския език от възрожденския период, съзнателната архаизация на преведения текст, въвеждането на авторски неологизми. Като цяло, в преводите си на белетристика А. Лонг постига не само формален, но и семантичен еквивалент на преводния текст чрез прибавяне на лексеми, допълнителна конотация, избирайки стилистично оцветено преводно съответствие. Като преводач, А. Лонг поставя високи стандарти към трансфера на семантика и функционалност на текстове от чужд на български език.

Ключови думи: преводачески стратегии; емпрунтология; Възраждане; белетристика; културен контекст

Активните процеси на духовно и културно еманципиране в българското общество към средата на XIX в. допринасят и за оформянето на книжовния новобългарски език, и за развитието на преводната литература. Появяват се художествени преводи на все повече европейски езици, в началото не без посредничеството на гръцки, руски, сръбски език. В такъв период пристига американският мисионер на Методистката епископална църква д-р Албърт Л. Лонг (1832 – 1901), като се установява в просветни средища като Шумен (1857 – 1859), впоследствие в Търново (1859 – 1863) и в Цариград (1863 – 1901).

Той развива широка книжовна, образователна, обществена и благотворителна дейност сред българите, а една от многобройните му дейности е и тази на преводач.

Книжовното поле е първото, към което се насочва Албърт Лонг, след като напредва с усвояването на българския език¹. Той осъзнава нуждата от писаното слово, чрез което да образова и разкрива духовните принципи пред читателите. За тази цел започва с преводи на трактати и брошури, разкази и повести, като стига до световноизвестния роман на Джон Бъниан „Пътешественикът“. През 1863 г. се включва заедно със своя колега лингвист д-р Илайъс Ригс, П. Р. Славейков и Христофур Сичан-Николов в Комисията за превод и редакция на Библията на новобългарски език в Цариград и започва да редактира месечното списание „Зорница“ (1864). Това са няколко значими проекта, на които посвещава своето време и усилия, и те го превръщат в една от най-влиятелните личности с небългарски произход за българския културен и обществен живот през Възраждането.

Алберт Лонг много бързо откроява проблемите при превода – трудностите с религиозните понятия и различните значения, които българите влагат в тях: напр. *вяра* те свързват само с приемане на веруюто, *покаяние* – със задължение, което се налага от духовник във връзка с извършени грехове от християните, и т.н. Лонг конфронтира новозаветния терминологичен религиозен апарат с много по-тясната интерпретация на религиозните термини в тогавашния български културен контекст. Затова той излага в своите доклади до Съвета на Методистката мисия някои съображения и възможни решения на този проблем: „търсим нов подход с езика, избор на нови думи (които не са натоварени с теологическо значение) и дефиниране на стари, за полагане на основата на чистите библейски истини“².

За илюстрация на неговия подход тук ще бъдат разгледани няколко примера от преводите на белетристика, които следват преводите на трактати и религиозни брошури, като преводът на отделни художествени творби „изпълнява също, поне до Освобождението, чисто трактатна мисия: въвежда непознат доскоро в книжнината ни жанр и се стреми да култивира потребност от него. [...] Повествованието трябва да е достоверно, за да бъде прието, а художествената измислица остава чужда почти до края на века“ (Trendafilov 1996, p. 15). Сред имената на преводачи на английски и американски автори се откриват добре познати просветни дейци като Петко Р. Славейков, Димитър Мутев, Иван Богоров, Йоаким Груев, но повечето от тях превеждат през езици посредници – руски, гръцки, немски, френски. Малцина са владеещите английски език и превеждащи директно от оригинал – главно протестантските мисионери и завършилилите колежа в Малта, Робърт колеж, самоковските училища за младежи и девойки, благодарение на които през Възраждането се допълва рецепцията на класици като Даниел Дефо, Чарлс Дикенс, Хариет

Бийчър Стоу и др. Един от първите, владеещи двата езика на високо книжовно ниво, се оказва именно Албърт Лонг. Подобно на останалите възрожденски преводачи, и той се ръководи от духовните потребности на времето, като основен критерий остава ползата от художественото произведение според ценката на актуалността му. Сред неговите преводи се открояват две повести – „Колибарската дъщеря“ (1864) и „Малечкият Хенрих и неговът бавач“ (1864), романът „Пътешественикът“ (1866), редица стихове, химни и песни.

Авторите на повестите не са посочени в изданията им на български, нито преводачът, но изследователите на Възраждането доказват, че преводите са именно на Албърт Лонг. Относно авторството обаче се наложи щателно изследване на кореспонденцията на д-р Лонг, както и прецизно търсене в английски и американски бази данни (каталозите на английското и американското Брошурно дружество: The Religious Tract Society, American Tract Society; Британската и Щатската национална библиотека: The British library, Library of Congress и др.), поради разликите в заглавията на български: “The Dairyman’s daughter” – „Дъщерята на млекаря“, най-популярната книга на англиканския свещеник Лий Ричмънд³, и “The History of Little Henry and his Bearer” – „Историята за малкия Хенри и неговия носач“ на Мери Марта Шерууд⁴ – английска детска писателка, автор на около четиристотин творби. Самият превод на заглавията на тези творби може да бъде обект на отделно изследване, в настоящия текст ще се съсредоточим върху други преводачески предизвикателства.

В „Малечкият Хенрих и неговият бавач“ (1864)⁵ А. Лонг се придържа към почти всички особености на английския оригинал – стреми се към максимална близост и дословно предаване на съдържанието на текста чрез лексикални еквиваленти, вкл. с пояснения в скоби. Преводачът трансформира някои думи от ниския стил регистър, напр. обидни или неприемливи думи, като вместо буквалното *swear at* (псува), използва „прякоросва“ – измисля/лепва на някого прякор, етикет. В езика на д-р Лонг се открива голямо синонимно богатство: *gods* – преведени с идоли, истукани (с. 9), *neglect* – с възнерадиш, нерадение (от корена нерадив (остар. книж.) – небрежен, нехаен, немарлив.) и др. Стилизацията на текста е постигната и чрез употребата на разговорни изрази и лексика от българския език от този период, което прави езика на превода образен и пластичен: сегиз-тогиз, напокон, нине, ищах, нямаше твърде сръка (в превод на *stupid*), търкало (в превод на *in a circle*), обръгнала (в превод на *so used to it*). Определено домашно звучене имат: *гозбица*, *цяр*, *склопи очи* и др. – национално обогрена лексика, която в английския оригинал е неутрална (*food, medicine, neglected, closed eyes*). Срещат се и множество остарели домашни думи – талерка (дървена чиния), опахала (от глагола пакхам (праслав. – раздухвам) – вентилатори. Тук в оригинала е използвана думата *punkah* (хинд.) и обяснена под черта – голям вентилатор, закрепен на тавана. Лексеми като *веер* (остар. рус. – от нем. *Fächer* – веер – ветрило (Ilchev, Ivanova, Dimova 1974, p. 54),

яхор (книж. от рус. якорь – котва) могат да бъдат интерпретирани като съзнателна архаизация на преводния текст с цел максимално доближаване до читателя и неговото традиционно езиково съзнание. Албърт Лонг дотолкова добре е усвоил българския език, че си позволява дори и словотворчество и въвежда авторски неологизми в преводния текст: *boatman* – *корабери*, *finery and painted things* – *тпруфяния*. Употребата на турцизми е ограничена: комаш (плат), джузданче (чанта за книга, портфейл.); сеизин (конегледач при висши чиновници) за превода на реалията *sais* (в англ. *coachman* – кочияш).

В оригинала на повестта се съдържат голям брой индийски реалии, оказали се предизвикателство пред преводача. Реалиите са думи и комбинации от думи, обозначаващи обекти и понятия, специфични за начина на живот, културата и социално-историческото развитие на дадена нация и по този начин напълно неприсъщи за друга, тъй като изразяват локални и исторически специфики, които може да нямат точен еквивалент на друг език (Florin 1993) и изискват специален подход при превод (Vlahov, Florin 1980, p. 47). В превода на повестта А. Лонг прилага различни подходи към превода на реалии, като най-често прилага обяснителен подход или допълване, понякога използва синоним на реалията (когато това е възможно), като избира стилистично неутрална лексема, която функционира в текста без допълнителна конотация на екзотичност. Например Лонг избира да преведе на български *puckah house* с каменна къща; (*went to get his kahuna* – с отива да яде, *buckshish* – с даряваха, като в последните два примера съществителните от оригинала са станали глаголни форми в превода. Други реалии са *pangammahs* – долни гащи (в англ. пояснено с: *trousers* – панталони); *tiffin* (в англ. *luncheon* – букв. официален обяд) – обядва или вечеря; *hookah* (в англ. *a kind of pipe, the smoke of which is drawn through water, and the motion of the air through the water causes a bubbling noise* – букв. вид наргиле) – пуши и тютюн. Включени са и редица религиозни понятия: *pujah* (в англ. *ceremony*); *offering* – принасяха жертва; *gooro* – учител; *shaster* (в англ. пояснено с: *the Hindoo religious books* – индуски религиозни книги) – вашите свещени книги. Албърт Лонг превежда *Bible* с Библия, Св. Писание или Стария завет, адекватно използвайки синонимния ред на смисловите еквиваленти с един и същи денотат. В оригинала се срещат около 40 библейски цитати с указание от коя книга на Библията са взети, предадени и в превода. В текста на оригинала откриваме и прояви на интертекстуалност, а именно на връзка на даден текст с друг текст, която в литературните произведения допринася за изграждането на техния смисъл. Това е способността на даден текст да установява отношения с други текстове, и тя възниква, когато литературното произведение коментира друг текст, позовава се на него, подражава му, пародира го, цитира или приема части от него (Trpka 2017). В изследвания текст откриваме и имплицитно въткани библейски цитати, без указание, че са такива, както и много преразказани, или само фрази, които

препращат към библейска мъдрост: „Пътят, който води в Ада“ (с. 71); „Бог е започенал вече в тебе доброто дело, и уверен бъди, Той ще го доискара“; „не дей изговаря тези думи, които ще прогневят Бога“ (с. 73).

Другата преводна повест – „Колибарската дъщеря“ (1864)⁶, е посветена на Елизабет Уолбридж⁷ и нейните писма до свещенослужителя на Англиканската църква Лий Ричмънд, както и разговорите ѝ с него, свързани с нейните религиозни преживявания покрай смъртта на сестра ѝ и собственото ѝ боледуване. Тук обмислено са преведени от А. Лонг *Public worship* – с богослужението в черква (с. 7); *religion* – с благочестие (40 с.); *I was a stranger to God* – с Не знаях както трябва, ни Бога, ни Христа (с. 71); *a same spiritual Captain* – един духовен войвода (с. 95); *sound of a tolling bell* – клепалата и камбаните ся ясно чуваха (с. 28) – т.е. наблюдаваме търсене не само на формален, но и на семантичен еквивалент на думите и изразите. На места Лонг засилва нюансите чрез прибавяне на други лексеми, добавя допълнителна конотация, избирайки стилистично оцветен преводен еквивалент, и изказът добива значителен местен колорит: *just departed out* – отне ми я Бог; *to spend* – пражоса. Преводачът използва познати лексеми от народния говор – гиздене, своеглава, лепотно, горкана – които функционират като сполучливи преводни варианти. И тук си позволява словотворчество – най-вече употребявайки композитуми като авторски неологизми (наричани още оказионализми, контекстови неологизми, художествени неологизми, поетични неологизми – вж. Martincová 2017) – *spiritually of heart* превежда с духовномисленност (с. 4); *an elevated sea mark* – висока морска *смотрилница*, *the beauties of natural* – природната *красовна* (с. 24), *rich cornfields* – *богатодавни* полета (с. 34), *cottagers* – селчани (с. 36) и др. Лонг запазва някои мерки и мерни единици, а други не – напр. *miles* е преведено с мили, а няколко реда по-долу *acres* става уврата (с. 10). *Arm chair* е преведено с постелка. Всичко това говори за целенасочена преводаческа дейност в посока на адресата и за търсене на прецизност, която представя на българския читател превод не само на еквиваленти на семантиката, но и интегриране на разнообразните прояви на езиково въздействие – стилистична натовареност, употреба на характерни местни лексеми, както и използване на словообразователния потенциал на езика, който все пак Лонг владее като чужд.

Употребата на турцизми и тук също е минимализирана, въпреки че А. Лонг по това време живее и работи в Цариград и явно познава тази част от лексикалния фонд на говоримия български език. В превода се срещат единични лексеми като *салтанат*, няколко пояснения в скоби – живописания (картини), но не и пояснения на турцизми, каквато е честата практика при повечето от българите преводачи. В това негово решение наблюдаваме стремеж към създаване на преводни текстове с минимален брой чуждици с цел създаване на текст изцяло на български език и активизиране на целия му лексикален потенциал.

Интересни казуси са преводите на *unworthy servant* с покорна (буквалният превод *недостойна слугиня* е избегнат), както и на *pilgrim* – преведен не с поклонник, а с пътник, което Лонг утвърждава в следващия превод – романа „Пътешественикът“ (*Pilgrim's Progress*) на Джон Бъниан¹.

Като цяло, преводът на „Колибарската дъщеря“ е точен и коректен спрямо оригинала, дори на места твърде буквален: *casting my eyes over* – *мятах очите си* на десно и на лево (с. 65), само при отделни фрази се е получила тавтология: *погребението на смъртта*. Единствените пропуски са от граматичен и пунктуационен характер – спорадично неточно членуване на имената от мъжки род и употребата на запетаи, което е следствие от влиянието на английския език, но и на липсата на все още на установени норми в българския.

При превода на „Пътешественикът“⁴⁸ (1866) ситуацията е различна – това е първият цялостно преведен и издаден английски роман в българската книгопечатна традиция. След брошурите и повестите, от една страна, с него се продължава тенденцията на превод и публикуване на нравоучителната литература, но от друга, се въвежда изцяло нов жанр. Той се появява по време, когато във възрожденската белетристика изобилстват по-кратки съчинения, преведени от достъпните тогава източници (предимно новогръцка и френска периодика), вкл. преводи на някои западноевропейски писатели, докато романът все още не се е утвърдил.

Преводът на „Пътешественикът“ се отличава коренно от другите художествени произведения, които излизат по това време на български език. Най-съществената му характеристика е верността към оригинала – той е най-пълният и точен до днес превод, за разлика от излезлите по-късно преработени версии, при които редакторите си позволяват намеса и съкращения на определени пасажии, фрази, думи, дори герои и топоними. За някои предизвикателства при превода на конкретната творба и принципите, които следва Лонг, се откриват бележки в „Предисловие от преводачът“:

Който е чел първообразната книга, знае че е доста мъчна за превождаване на друг някой език по причина на особеныйт слог по който е писана, и многото собствени имена, и пословици които влязват в повестта. За това ся постарах да употребя един прост слог съобразен с общеговоримийт език, и да не пожертвувам ясността в изражаванието заради верността в буквалното превождаване. Гледах да дам по Български разумът на писателът, а не толкоз реч по реч да превождам.²

За този израз на Лонг за слога Вл. Филипов изразява известно несъгласие и се опитва да намери причина за подобно твърдение: „Едва ли може да се каже, че ясната и сбита проза на Бъниан е трудна за превод. Онова, което д-р Лонг вероятно има предвид, е липсата на оформен литературен език, или по-скоро на думи, съответстващи на редица английски реалии, и трудности-те, произтичащи от това, че всички имена на места и хора са алегорични“ (Filipov 2000, p. 71).

А. Лонг осъзнава като преводач, че предизвикателство може да бъде стилистиката, като цяло, и стилистичната окраска на определени думи и изрази. Също така добре преценява факта, че информацията трябва да бъде предадена на най-разпространената говорима форма на българския език, така че тя да е разбираема за всеки читател. Имплицитно се идентифицира и с превода като предаване на информация не от гледна точка на формата, а на смисъла, препращайки към библейската мъдрост за запазване на духа, а не на буквата на писаното слово. Това е един от принципите, които патронът на всички преводачи св. Йероним посочва и мотивира в предговора към своя превод на Новия завет (Krijtová 1996, p. 35), в който той се обръща към концепцията на Цицерон за необходимостта от превод на смисъла, а не на думата. Ясно е, че в това отношение Лонг прилага новаторски за времето си подход.

А. Лонг дотолкова е последователен в превода си, че предава и тавтологииите от английския – *dead carcass* (с. 87) – мъртва мръша (с. 99). Въпреки че не е привърженик на поясненията в скоби с турцизми, видно от предишните му преводи, тук залага на засилената им употреба, типична за Възраждането: чинове (мансуби); сентенцията (илиамъ); жупел (кюкюрт); многоценните си неща (джуваири). В текста се откриват още: хокабази, карагъози, чапкъни, комарджилтък; тумрук; както и добили гражданственост турски думи: будали, артиса, дервент⁴. Тази съзнателна засиленa употреба на турцизми в настоящия превод може да се интерпретира и като стремеж към кохерентност на текста, т.е. към дискретна и неуловима вътрешносмислова съгласуваност на елементите в текстуалното пространство, допринасящи за семантично-синтактичната консолидация на текста, но за смисловоестетическата значимост на даден текст (Hamze 2015, p. 328). Срещат се църковнославянизми: красний, совест, собрани, благоутробен, които са звучали архаично дори в 50-те – 60-те години на XIX в., вкл. и диалектни форми на думите: кръвие, тойзи, хром, рът (хълм), уйдисам на къла, хортува. Побългаряване може да се забележи в употребата на махала, на ламийски (в превод на *Dragon's*) и др. Народно-разговорен изказ се постига с модифициращи частици като *зер*. В българския превод се открива и боравене с фразеологичното богатство на българския език от страна на А. Лонг: *there I sucked them in* (p. 62) – с майчиното си мляко засуках (с. 71), което се е получило дори по-образно от английския; *Changed a bad for a worse* (p. 60) – от трън та на глог (с. 69); *and biting his nails because he cannot come at them* (p. 70) – и да хапе ноктите си от яд, че не може да ги стигне (с. 81); *it was for a while in everybody's mouth* (p. 72) – тая прикаска беше в устата на всякого (с. 82). В намирането на най-близкия български фразеологизъм, който да отрази смисъла на оригинала, се разкрива постигнатото високо ниво на майсторство при превода на А. Лонг, тъй като отново се търси преводен еквивалент не от структурна, а от семантична и функционална гледна точка. Именно по този начин се постига адекватен превод, който допринася за предаването на общата поетика на текста.

За превода на топоними А. Лонг отново пристъпва най-често към побългаряване *Погибелово* (the City of *Destruction*); *Искреново* (the town of *Sincere*); *Безблагодарово* (the town *Graceless*), тъй като често топонимите в самия изходен текст са авторови лексеми, натоварени с определена семантика и послание. Л. Черникова обръща внимание на значителните постижения при превода на имената, още повече като се има предвид, че преводачът не е носител на българския език, а превежда произведение, съдържащо само в първата си част над 145 имена. Преводачът се опитва при възможност да превежда име от дадена част на речта от английски със съответната на български. Цялостната стратегия за побългаряване на имената в „Пътешественикът“ при превода е оценена като предимство, тъй като така „творбата общува по-добре с читателя – нещо, което не би могло да се получи, ако всички имена бяха калкирани или преведени като лексикални единици, които не наподобяват български антропоними и звучаха изкуствено“ (Cherninkova 2010, p. 215). А приносът на А. Лонг с превода на имената е несъмнен и издава вярната му интуиция на лингвист. Същевременно е важно да се подчертае и друг не по-малко значим факт – той не пропуска нито едно от тях в първия превод на I част, за разлика от по-късните издания на романа от XX век. Примери за уместни преводни решения, вписващи се в българския контекст и славянските словообразователни модели при имената, постигнати от Лонг, са: Благовест (Evangelist), Искрен (Sincere), Блага (Bountiful), Мирослав (Wordly-glory). Други прякори и лични имена, създадени по аналог с българските, са: Надеждин (Hopeful), Сребролюб (Mr. Money-love), Мудромир (Mr. Worldly Wiseman), Говорян (Talkative). А *Vanity Fair* – Суетний панаир – става нарицателен израз първо в английския език, популяризиран по-късно от заглавието на романа на Уилям Текери „Панаир на суетата“ (и чрез по-късните издания на романа от XX век).

Вл. Филипов не открива „грешки, които да се дължат на неразбиране на оригинала“ на изходния текст, функциониращ в определена култура, което е напълно естествено за преводач, носител на езика, нито „елементът на несигурност“, в сравнение с „Чичева Томова колиба“ и други преводи от изследвания период, и признава, че начинът, по който преводът на Лонг е представен на български, е „забележителен успех“, „поставил ниво, което, за съжаление, е било мъчно да бъде поддържано и развивано, но което не може да не е оказало влияние върху някои от дейците на преводаческото поприще“ (Filipov 2004, p. 53). Филипов отбелязва някои минимални пропуски или буквализми, като неправилна употреба на глагол в несвършен вид: „Видях го, че разгърна книга и четеше“ в превод на *I looked, and saw him opened the book, and read therein*, вместо „зачете“; „да *опитате* верността на моите думи“, вместо „*проверете*“ в превод на *prove*; „въртоглави“ от *Crazi-headed coxcombs* (букв. налудничави глупци), но за тези варианти, след като отчита разговорния стил, самият Филипов признава, че са близо до идеята на оригинала (Filipov 2004, pp. 52 – 53).

Българската хуманитарна наука обръща все по-голямо внимание на религиозните издания и библейските преводи, но липсват целенасочени и задълбочени изследвания върху художествените преводи на д-р Лонг, те се споменават по-скоро като част от общ поглед към религиозната книжнина през Възраждането. А именно като преводач А. Лонг поставя високи стандарти към трансфера на семантика и функционалност на текстове от чужд на български език. За разлика от съществуващите тенденции в анализираната епоха, двете споменати повести и романът не са побългарени, а са деликатно приспособени за възприемане от българския читател. Много умело Лонг използва потенциала на българския синтаксис, граматика, морфология, фразеология, словообразуване, което, имайки предвид, че той превежда не на родния си, а на чужд за него език, прави преводите му още по-стойностни. Овладяването на детайлите на българския език е важна предпоставка за разнообразната му книжовна, просветителска и религиозна дейност. Преводът на художествена литература е само част от широкия спектър дейности, които А. Лонг осъществява в България, като във всяка от тях – преводаческа, просветна, духовна, книжовна, журналистическа, обществена, благотворителна, д-р Лонг е последователен и демонстриращ висок професионализъм.

Благодарности

Това изследване е финансирано от Европейския съюз – NextGenerationEU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01.

Acknowledgements

This study is financed by the European Union – NextGenerationEU, through the National Recovery and Resilience Plan of the Republic of Bulgaria, project SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01.

БЕЛЕЖКИ

1. Само за шест месеца след пристигането си в Шумла (дн. Шумен) А. Лонг напредва дотолкова, че „успял да се упъти с езика добре и написал кратки съчинения на български с твърде малко погрешки“ благодарение на първия си учител – чеха Йосиф Майснер (или както се представя Миланович). (Вж Лонг, А. 1901. Християнският свят, г. X, бр. 9, с. 164).
2. Bulgaria. – *Fortieth Annual report of the Missionary Society of the Methodist Episcopal Church*. New York, 1859, p. 40.
3. Legh Richmond (1772 – 1827) – англикански свещеник и писател. Пише трактати, повести, разкази за обръщането към вярата; известен е и с влиятелна колекция от писма до децата си, както и с редактирането на поредицата богословски трудове „Отци на английската църква“ в осем тома.

4. Mary Martha Sherwood (1775 – 1851) – английска писателка, получила много добро образование за момичета, владее латински и гръцки; по-късно преподава в неделно училище в Устършир, общува с учени и поети.
5. [Шерууд, М.]. Малечкият Хенрих и неговия бава. [прев. от англ. А. Л.] Цариград, 1864.
6. [Ричмънд, Л.]. Колибарската дъщеря. [прев. от англ. А. Л.] Цариград, 1864.
7. Действителна личност, дъщеря на бедния млекар Йосиф Уолбридж, починала през 1801 г. На английски именно *daiguman* (млекар) присъства в заглавието.
8. *Pilgrim's Progress*, написан през 1678 г., е една от най-превежданите книги на почти всички световни езици (над 200).
9. В оригинала „Пътешественикът-то от тойзи свят до онзи или Християново-то пътешествие от градът-то Погыбелово до небесният-то град казано в подобие на съновидение от Йоана Бъниана. Прев. от англ. [Д-р Лонг]. Цариград, 1866“, но тук се дава според актуалния правопис и за улеснение е съкратено на „Пътешественикът“.
10. Пак там, с. I.
11. Вж. *Речник на чуждите думи в българския език*. София: БАН, 1982.

ЛИТЕРАТУРА

- ВЛАХОВ, С. & ФЛОРИН, С., 1980. *Непереводимое в переводе*. Москва: Международные отношения.
- ИЛЧЕВ, СТ., ИВАНОВА А. & ДИМОВА А., 1974. *Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век*. София: БАН.
- ТРЕНДАФИЛОВ, В., 1996. *Неизличимият образ в огледалото: актуалната българска рецепция на Англия, англичанина и английската мисъл през XIX и началото на XX век*. София: Кралица Маб.
- ФИЛИПОВ, Вл., 2000. *Джон Бъниан (John Bunyan) 1628 – 1688. Преводна рецепция на европейска литература в България. Английска литература*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, с. 70 – 72.
- ФИЛИПОВ, Вл., 2004. *Проникване на английската и американската книжнина в България през Възраждането*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- ФИЛИПОВА-БАЙРОВА, М., БОЯДЖИЕВ, С. & МАШАЛОВА, Е., 1982. *Речник на чуждите думи в българския език*. София: БАН.
- ХАМЗЕ, Д., 2015. Гротеската като „антикохезивна“ кохеренция (върху материал от творчеството на Витолд Гомбрович). *Научни трудове Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“*, Т. 53, № 1, с. 327 – 340.
- ЧЕРНИНKOVA, Л., 2010. „Пътешественикът от този свят до онзи“: „Пътешественикът“ на Бъниан в България от 1866 г. до 2007 г. *Литературна мисъл*, Т. 2, с. 197 – 217.

REFERENCES

- CHERNINKOVA, L., 2010. "Pateshestvenikat ot tozi svyat do onzi": "Pateshestvenikat" na Banian v Bulgariya ot 1866 do 2007. *Literaturna misal*, vol. 2, pp. 197 – 217.
- FILIPOV, VI., 2000. *Dzhon Banian (John Bunyan) 1628–1688. Prevodna retseptsia na evropeyska literatura v Bulgaria. Angliyska literatura*. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“, pp. 70 – 72.
- FILIPOV, VI., 2004. *Pronikvane na angliyskata i amerikanskata knizhnina v Bulgaria prez Vazrazhdaneto*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.
- FILIPOVA-BAYROVA, M., BOYADZHIEV, S. & MASHALOVA, E., 1982. *Rechnik na chuzhdite dumi v balgarskia ezik*. Sofia: BAN.
- FLORIN, S., 1993. Realia in translation. In: ZLATEVA, P. (ed.), *Translation as Social Action. Russian and Bulgarian Perspectives*. London: Routledge, pp. 122 – 128.
- HAMZE, D., 2015. Groteskata kato „antikohezivna“ koherentsia (varhu material ot tvorchestvoto na Vitold Gombrovich). *Nauchni trudove Plovdivski universitet „Paisiy Hilendarski“*, vol. 53, no. 1, pp. 327 – 340.
- ILCHEV, ST.; IVANOVA, A. & DIMOVA, A., 1974. *Rechnik na redki, ostareli i dialektni dumi v literaturata ni ot XIX i XX vek*. Sofia: BAS.
- KRIJTOVÁ, O., 1996. *Pozvání k překladatelské praxi. Kapitoly o překládání beletrie*. Praha: Karolinum.
- MARTINCOVÁ, O., 2017. Okazionalismus. In: KARLÍK, P., NEKULA, M & PLESKALOVÁ, J. (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. [Посетен на: 19. 2. 2025]. Наличен на: <https://www.czechency.org/slovník/OKAZIONALISMUS>
- TRENDABILOV, V., 1996. *Neizlichimiyat obraz v ogledaloto: aktualnata balgarska retseptsia na Anglia, anglicanina i angliyskata misal prez HHH i nachaloto na XX vek*. Sofia: Kralitsa Mab.
- TRPKA, V. 2017. Intertextualita. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [Посетен на: 12. 2. 2025]. Наличен на: <https://www.czechency.org/slovník/INTERTEXTUALITA>
- VLACHOV, S. & FLORIN, S., 1980. *Neperevodimoe v perevode*. Moskva: Mezhdunarodnyye otnosheniya.

DR. LONG'S TRANSLATIONS OF FICTION

Abstract. The text draws attention to a little-known and almost unexplored part of the activities of the American missionary, educator and public figure Albert Long – namely his translations of literary fiction. Dr. Long translated into Bulgarian two short novels – “The Dairyman’s daughter” (1864) and “The History of Little Henry and his Bearer” (1864), as well as the novel “Pilgrim’s Progress” by John Bunyan (1866), a number of poems and hymns. This article focuses on his translation strategies and his work with texts. It examines the stylization through the use of colloquial expressions and vocabulary from the Bulgarian language of the Renaissance period, the conscious archaisation of the translated text, and the introduction of authorial neologisms. In general, in his translations of fiction A. Long achieves not only a formal but also a semantic equivalent of the translated text by adding lexemes, additional connotation, choosing a stylistically marked translated equivalent. As a translator A. Long sets high standards to the transfer of semantics and functionality of texts from a foreign language into Bulgarian.

Keywords: translation strategies; empruntology; Bulgarian Revival; fiction; cultural context

✉ **Dr. Maria Pileva, Assoc. Prof.**

ORCID iD: 0000-0002-3082-5797

Institute for Literature,
Bulgarian Academy of Science

E-mail: marywinny@abv.bg

✉ **Dr. Elena Krejcova, Assoc. Prof.**

ORCID iD: 0000-0001-5458-5305

WoS ResearcherID: AAE-6494-2022

Department of Slavonic Studies Faculty of Arts
Masaryk University, Brno, Czechia

E-mail: ekrejcova@phil.muni.cz

✉ **Prof. Dr. Nadezhda Stalyanova**

ORCID iD: 0000-0002-8271-0078

Department of Slavonic Philologies
University of Sofia

15, Tsar Osvoboditel Blvd.

Sofia, Bulgaria

E-mail: nadezhda_stalyanova@slav.uni-sofia.bg